

Jonas Čičinskas*

Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas

Arūnas Dulkys**

Vilniaus universiteto Ekonomikos fakultetas

Finansų krizė ir nauji sprendimai Europos Sąjungoje: mažos valstybės atvejis

Straipsnyje nagrinėjamos galimos Lietuvos ekonominės strategijos slinkty, įvykus 2008–2009 metų krizei (Didžiąjai recesijai) ir kintant makroekonominėi aplinkai Europos Sąjungoje (ES). Lietuvos, kaip ir kitų dviejų Baltijos valstybių, atveju išryškėjo tam tikra mažųjų atviros ekonomikos valstybių padėties specifika ir strategijos modifikavimo poreikis. Tiek sparti Baltijos valstybių ekonominė pažanga, tiek itin didelis jų ūkio nusmukdymas krizės metu didžiausia dalimi buvo tų mažųjų nacionalinių ekonomikų integracijos į Europos ir pasaulio rinkas padarinys. Krizė ne tik keleriems metams sustabdė ES ir kitų pasaulio šalių ekonominę pažangą, ne tik paskatino peržiūrėti kai kuriuos susyvravusius ekonomikos teorijos postulatus, bet ir pareikalavo imtis esminių korekcijų valstybių ir ES ekonominėje politikoje. Pagal Europos komisijos pateiktus projektus jau susitarta dėl griežtesnių Stabilumo ir augimo pakto reikalavimų, pasirašyta ir ratifikuota Sutartis dėl stabilumo, koordinavimo ir valdysenos ekonominėje ir pinigų sąjungoje, ėmė veikti Europos semestro procedūros. ES šalių narių ekonominė politika jau išprausta į griežtesnius rėmus, šis procesas nacionalinių ekonominės politikos turinio subendrinimo link tęsis ir toliau. Pasiremiant teoriniais optimalios valiutos erdvės ir praktiniais bendrosios pinigų politikos reikalavimais euro erdvėje integraciniai procesai vyksta ir vyks ypač sparčiai. Europos vadovų tarybos sprendimu euro erdvė turi tapti ES valstybių ekonominės integracijos branduoliu, vedančiu uniją iki visiškos ekonominės sąjungos. ES politiniai lyderiai, remdamiesi valstybių Europos integracijos teorijomis, jau kelia į darbotvarkę ir politinės sąjungos klausimą. Straipsnyje teikiama šių pokyčių analizė ir iškeliami keletas tezių. Pirma, ekonominės integracijos procesą būtina griežčiau nei iki šiol skirti nuo politinės integracijos proceso. Antra, ekonominė integracija modifikuoja valstybių suverenumą (vis labiau pereinama prie unifikuotų ekonominės politikos principų ir ekonominių sprendimų apibendrinimo), kuri neturi būti tapatinama su dalies suverenumo praradimu, tačiau reikalauja naujai vertinti nacionalinės ekonominės politikos modifikavimo veiksmus ir motyvus ir jos vaidmenį užtikrinant šalies suverenumą. Trečia, mažųjų valstybių ekonominė strategija ir toliau turi remtis aktyviu Europos ekonominiu integravimusi, šiame procese pirmenybę teikiant realiajai ekonominei konvergencijai (ekonominio atsilikimo likvidavimui) ir realiam dalyvavimui darant sprendimus integruotos ES ekonomikos klausimais. Daroma išvada, kad tokių nuostatų pagrindu būtų įmanoma atskirti nenumaldomą, racionalumo principu pagrįstą ES ekonominės integracijos procesą nuo Europos valstybių politinės unijos tariamo liepimo.

* *Prof., habil. dr. Jonas Čičinskas* yra Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto profesorius. Adresas korespondencijai: Vokiečių g. 10, 01130 Vilnius, el. p. jonas.cicinskas@tspmi.vu.lt

** *Dr. Arūnas Dulkys* yra Vilniaus universiteto Ekonomikos fakulteto Teorinės ekonomikos katedros lektorius. Adresas korespondencijai: Saulėtekio 9-2-511, 10222 Vilnius, tel. (8 5)236 6147, el. p. arunas.dulkys@vkontrolė.lt, arunas.dulkys@gmail.com

Įvadas

Spartėjanti technologijų pažanga ir sklaida ne tik įgalino pasaulio nacionalines ekonomikas didinti produktyvumą ir kelti gerovę, bet ir pastūmėjo vis intensyvesnių ekonominių mainų link ir jų sąlygotos didėjančios tarpusavio priklausomybės. Politikų darbotvarkėse ir mokslininkų tyrimų projektuose tarptautinio bendradarbiavimo, globalizacijos ir regioninės integracijos problemos neišvengiamai užima vis svarbesnę vietą.

Šie pokyčiai anaip tol ne vien nominalūs. Jie palaiapsniui transformuoja nacionalines ekonomikas į regioninius ir pasaulinius ekonominius kompleksus, susaistytus prekybos ir kapitalo srautais ir kooperatiniais gamybos tinklais. Kontinentiniai ekonomikos kompleksai negailestingai ardo santykinį nacionalinių ekonomikų autonomiškumą, tuo neigdami tradiciškai suprantamą valstybių ekonominį suverenumą ir reikalaudami naujo požiūrio į nacionalinę ekonominę politiką. Dabartinė praktiškai tebesitęsianti krizė – ne visame pasaulyje, o labiausiai išsivysčiusioje jo dalyje – įrodo, kad lig šiol naudotas ekonominės politikos priemonių arsenalas turi būti atnaujintas, o to atnaujinimo kryptis – didesnis orientavimasis į išorės ekonomikos veiksmus ir tarptautinį bendradarbiavimą valstybių ekonominėje politikoje. Kai kurie analitikai netgi siūlo permąstyti ir esminius ekonomikos teorijos klausimus.

Intelektinis dviejų stovyklų ekonomistų ginčas ir JAV ir Europos Sąjungos (ES) politikų priešstata, renkantis išėjimo iš krizės kelią, ypač aktualus mažoms atviros ekonomikos valstybėms. Priežastis čia ta, kad dvi alternatyvios strategijos spręsti krizės sukeltą ūkio depresiją pateikiamos kaip lygiavertės, o faktiškai tokiomis jos tėra tik didelėms nacionalinėms ekonomikoms, kurių priklausomybė nuo išorės prekių ir kapitalo rinkų yra mažesnė nei mažųjų nacionalinių ekonomikų. Tariamasis strategijų – paklausos skatinimo deficitiniu finansavimu, tikintis paskesnio viešųjų finansų subalansavimo atsigauant ekonomikai, ir viešųjų finansų deficito eliminavimo, tikintis investicijų suaktyvėjimo – lygiavertiškumas mažosioms valstybėms gresia nepalyginamai didesniu nacionalinio ūkio destabilizavimu nei didžiosioms, nes pasirinkusios pirmąją strategiją jos sulauktų kur kas galingesnio infliacijos impulso nei didžiosios valstybės ir būtų įtrauktos į ilgą ūkį destabilizuojančią infliacijos spiralę.

Taigi, dabartinė finansų ir ekonomikos krizė reikalauja iš naujo pažvelgti į mažųjų valstybių ekonominės politikos specifiką. Jos analizė leis pasiūlyti ir naujų įžvalgų tolesnei diskusijai apie tai, kokia ekonominė strategija rekomenduotina mažoms nacionalinėms ekonomikoms vykstant sparčiai regioninei ir pasaulinei ekonominei integracijai.

Principinės ekonominės politikos nuostatos reikalauja užtikrinti valstybės ekonominį saugumą. Ekonominis saugumas tiesiogiai siejamas su ekonomine nepriklausomybe (suverenumu). Kiekviena valstybė susisaisto, siekdama sau saugumo ir naudos, gausėjančiais tarptautiniais įsipareigojimais, tarp jų – ir įsipareigojimais ekonominės politikos srityje (stojant į tokias tarpvalstybines organizacijas, kaip PPO, TVF, PB, TDO, pasirašant daugiašales ir dvišales prekybos, investicijų apsaugos ir pan. sutartis su kitomis valstybėmis). Toks susisaistymas stiprės ir toliau. Pakanka paminėti vien klimato kaitos, nereprodukuojamų mineralinių išteklių išsekimo problemas. Tai keičia ekonominio suverenumo turinį.

Pagrindinė grėsmė nacionaliniam ekonominiam saugumui – asimetrinė šalies padėtis pasaulinėse žaliavų ir prekių rinkose, priklausomybė nuo vieno ar kelių partnerių turint ekonominių išorės ryšių (tiekėjų, rinkų, kreditorių ir kt.). Kaip kiekviena grėsmė, tokia priklausomybė siūlo ir savo žalingo poveikio neutralizavimo būdus, tačiau kol grėsmių identifikavimas nėra vienareikšmiškas, juolab nėra sutarimo ir dėl priemonių, kuriomis grėsmės ekonominiam saugumui turėtų būti mažinamos ir šalinamos.

Straipsnyje remiamasi ekonominės integracijos teorija, išplėtota jos kūrėjų B. Balassos, F. Machlupo, J. Vinerio darbuose, daugiausiai skirtuose tarptautinės prekybos plėtrai, ir R. Mundello sukurta optimalios valiutos erdvės teorija, skirta aukštesnei monetarinės valstybių integracijos pakopai. Ekonominės integracijos tyrimas apribotas procesais ES viduje, t. y. netiriamas jos poveikis ES ekonominiams santykiams su išore (taigi, ir prekybos iškreipimo problema ir euro poveikis tarptautinei valiutų sistemai).

Straipsnį sudaro du skyriai. Pirmame skyriuje pateikiama trumpa mažųjų valstybių ekonominės politikos specifika, apibūdinama dabartinė finansų ir ekonomikos krizė ir pokrizinis laikotarpis ir identifikuojami pokyčiai ES mažųjų valstybių ekonomikos aplinkoje. Antrame skyriuje pagrindinis dėmesys skiriamas euro zonos krizei ir debatams apie jos įveikimą – straipsnio autorių nuomone, diskutuoja apie euro zonos krizės priežastis, eigą ir sprendimo būdus leidžia atskleisti naujų reiškinių mažųjų valstybių ekonominės politikos problematikoje ir, gilinantis į juos, apčiuopti gaires mažųjų valstybių ekonominei strategijai koreguoti ir tikslinti.

1. Mažos nacionalinės ekonomikos specifika ir krizės paskatinti ES makroekonominės politikos pokyčiai

1.1. Globalizacijos poveikis mažos valstybės ekonominei politikai

Strateginis ekonominis politikos tikslas – užtikrinti šalies ekonominių saugumą. Ekonominio saugumo traktavimas nei teorijoje, nei praktikoje nėra vienalytis, turi variantų. Mūsų nuomone, vieną iš tiksliausių apibrėžimų yra pateikęs Artūras Grebliauskas, akcentuodamas ekonominės sistemos pusiausvyros tvarumo esminę reikšmę: „<...> ekonominis šalies saugumas turi būti suprantamas kaip valstybės ir šalies [ūkio] subjektų sugebėjimas išlaikyti ekonomikos objektų ir sistemų pusiausvyros būseną, reaguojant į išorines aplinkos sąlygas.“¹

Didžiųjų valstybių ekonominės sistemos pusiausvyra yra didele dalimi jų vidaus ekonominės politikos dalykas, o mažųjų valstybių pusiausvyra yra jų išorės ekonominių santykių padarinys ir jų išorės ekonominės politikos dalykas. Mažos valstybės ekonominės sėkmės garantas – jos dalyvavimas tarptautinėse prekių ir kapitalo rinkose racionaliausiu būdu. Tarptautinė prekyba leidžia specializuotis ir gauti masto ekonomiją net ir mažose šalyse, kapitalo rinkos teikia lėšų investicijoms ir technologinei pažangai. Dėl to maža valstybė tampa priklausoma nuo tų rinkų daug labiau nei didžiosios valstybės. Nors mažųjų valstybių nacionaliniai interesai nėra kuo nors ypatingi (lyginant su didžiųjų valstybių interesais), joms, kaip pažymi Gediminas Vitkus, tenka veikti ypatingomis, mažiau palankiomis sąlygomis². Krizė yra stiprus tokios pusiausvyros sutrikimas, ji iškelia rimtus klausimus mažųjų valstybių ekonominei strategijai.

2010 m. JAV eksporto apimtis prilygo 12,6 proc. šalies BVP³, importo

¹ Grebliauskas A., „Grėsmių Lietuvos ekonominiam saugumui analizė“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2002*, p. 262.

² Vitkus G., „Mažosios valstybės ir jų nacionaliniai interesai“, *Lietuvos nacionaliniai interesai ir jos politinė sistema. Konferencijos medžiaga, Vilnius, 1994 gruodžio 16–17d.*, Vilnius: Pradai, 16 p.

³ Statistikoje eksporto ir importo vertė apskaičiuojama pagal visą (bendrąją) prekių ir paslaugų vertę, o BVP nusako vien tik atitinkamais metais sukurtą vertę, kuri nėra lygi visai tais metais sukurtų prekių ir paslaugų vertei, kadangi dalį tos vertės sudaro ankstesniais metais sukurta ir ataskaitiniais metais tik perkelta vertė. Todėl negalima sakyti, kad JAV importas sudarė 16 proc. šalies BVP – tiesiog du skirtingi dydžiai. Visa atitinkamais metais šalyje sukurtų prekių ir paslaugų vertė turėtų būti apskaitoma prie visos tais metais sukurtos vertės pridėdant į tas prekes ir paslaugas perkeltą ankstesniais metais sukurtą vertę; taigi, šalies bendroji produkcija būtų didesnis skaičius nei šalies BVP ir, atitinkamai, importo ir eksporto lyginamasis svoris keletu procentų būtų mažesnis. Toks mažas skirtumas leidžia eksporto ir importo vertės santykį su BVP verte laikyti apytikre eksporto ir importo dalies šalies metiniame produkte išraiška.

– 16,1 proc.⁴ O Lietuvos eksportas 2011 metais sudarė 69,6 mlrd. litų, t. y. 65,4 proc. BVP, importas – 78,7 mlrd. litų (74 proc. BVP)⁵. Tai reiškia, kad Lietuvos ekonomika visiškai priklauso nuo ryšių su išore, o JAV ekonomikai tie ryšiai santykinai mažiau svarbūs (jei atsiribosime nuo tokių ryšių gyvybinės svarbos atskiriems ūkio sektoriams). Jei, tarkime, JAV ir Lietuvos importas kuriais nors metais pabrangtų 10 proc., kainų lygis JAV dėl to pakiltų (atsiribojame nuo dėl to vėliau vyksiančių struktūrinių pokyčių) 1,6 proc., o Lietuvoje – 7,4 proc.

Dėl santykinai mažesnio ekonomikos atvirumo didžiosios valstybės depresijos metu gali sau leisti gausinti pinigų pasiūlą ne tik atpigindamos skolindamosi arba supirkinėdamas vertybinius popierius antrinėje rinkoje, bet ir „spausdindamos“ pinigus, tai yra – šalies monopolinio pinigų emitento, centrinio banko, kuriamomis lėšomis finansuoti deficitinį valstybės išlaidavimą, kuriuo imamasi padidinti visuminę paklausą ir šitaip truktelti gamybinį aktyvumą. Mažos valstybės to negali – jų namų ūkių ir įmonių paklausa didelė (kartais net didesnį) dalimi tenkinama importu, todėl mažai valstybei visuminės paklausos paskatinimas pinigų pasiūlos pagausinimu tik didintų prekybos balanso deficitą ir keltų riziką šalies valiutos stabilumui (taigi, po to, valiutai nuvertėjus arba ją devalvavus – ir šalies eksporto produkcijos konkurencingumui).

Neišvengiamų išorės ekonominių ryšių (tiek pasitelkiant energijos išteklius, žaliavas, investicines prekes, tiek realizuojant produkciją) svarba rodo į priklausomybę nuo pasirinktų tiekėjų ir pirkėjų, kartu ir padiktuoja sprendimą: atviros ekonomikos valstybės turi siekti kiek įmanoma diversifikuoti savo išorinės pasiūlos ir paklausos partnerius ir siekti abipusio tų ryšių liberalizavimo laisvos rinkos principais. Tik tokiomis sąlygomis šalies ūkio subjektų, sektorių ir visos ekonominės sistemos pusiausvyra yra santykinai tvari ir dinamiška. Ekonomikos sferoje būtent tas santykinai daug didesnis priklausomumas nuo išorės veiksmų ir reikalauja mažųjų valstybių ekonominės politikos specifikos. Joms kur kas aštriau iškyla ekonominės integracijos klausimas.

Ekonominė integracija žymiai palengvina mažųjų valstybių produkcijos patekimą į rinkas, tuo pačiu paskatina ir apskritai didesnę ekonominę bendradarbiavimą. Integracija taip pat palengvina išorėje besiformuojančių neigiamų ekonomikos veiksmų amortizavimą. Taigi, ir ekonominės naudos, ir ekonominio saugumo požiūriu mažoms valstybėms ekonominė integracija

⁴ *Statistics Pocket Book*, European Central Bank, January 2012, p. 7.

⁵ *Lietuvos statistikos metraštis*, Lietuvos Statistikos departamentas, 2012, p. 375.

vertintina teigiamai. Tačiau dalyvavimas daugiašalėje ekonominėje struktūroje su neišvengiamu didžiųjų valstybių dominavimu tos struktūros institucijose reikalauja keisti nacionalinės ekonominės politikos turinį: stiprinti jos adaptacinę funkciją ir teikti pirmenybę tolesnei regioninei (pasaulio mastu – lokalinei) integracijai.

Tokios tendencijos – vidaus ir išorės politikos susipynimas ir regioninio bendradarbiavimo intensyvėjimas – būdingos visoms valstybių viešosios politikos sritims. Tačiau pastebimi ir specifiniai reiškiniai – valstybių ekonominėje veikloje šios tendencijos kur kas stipresnės nei kitose tautų (nacijų) veiklos srityse, todėl valstybių politikos darbotvarkėse jau įrašyti ir įgyvendinami ekonominės integracijos darbai, o kitose viešosios politikos srityse toks integracijos klausimas tebėra vien akademinio intereso dalykas. Todėl dabartiniame ekonominės globalizacijos etape ekonominė politika turi tendenciją atsisakoti nuo kitų suverenios valstybės politikos elementų. Ką reiškia toks atsisakojimas mažųjų valstybių politikai – didelis ir sudėtingas klausimas.

1.2. Ūkio krizė pasaulyje ir Lietuvoje

Nors ekonomikos rida po II pasaulio karo išliko ciklinė, jos svyravimas žymiai sušvelnėjo. Kai XX a. pabaigoje kilo rimtesni ūkio sutrikimai (1992 metų „tekilos“ krizė Meksikoje, 1997 metų krizė Pietryčių Azijos šalyse, 1998 metais – Rusijoje ir Argentinoje), tai buvo laikoma pasaulio ekonomiką ištikusiu fenomenu. 2007 metais ekonominė krizė smogė labiausiai išsivysčiusioms pasaulio šalims. Krizės mastai sukrėtė pasaulio ekonomiką. Pirmą kartą po II pasaulinio karo planetos ekonomika susitraukė – 2009 metais pasaulio BVP sumažėjo 0,6 proc., tarp jų ES ūkis smuko 4,2 proc., JAV – 3,5 proc.⁶

Tai buvo sisteminė krizė. Rinkos mechanizmo prigimtinės, „genetinės“ ydos įveikė nacionalinių ir fragmentiškai veikiančių tarptautinių prekybos ir finansų institucijų reguliavimą, prasiveržė laisvo kapitalo judėjimo kanalais ir surengė galop tikrą „valkirijų puotą“. Kaip pagrįstai pažymi N. Roubini ir S. Mihmas, neteisinga per pasaulį nuvilnijusios krizės priežastimi laikyti JAV antrinių būsto paskolų krizę. Ši galėjo būti tik katalizatorius. Dauguma kitų šalių finansų ir po to visos ekonomikos krizės kilo dėl analogiškos saiką viršijančios būsto kreditų ir statybų ekspansijos ir finansinių investicijų plėtros, dėl kurių toms ekonomikoms tereikėjo nedidelio stumtelėjimo, kad atsidurtų jau nebeišvengiamoje duobėje⁷.

⁶ IMF, *World Economic Outlook*, April 2012, p. 190.

⁷ Roubini N., Mihm S., *Crisis Economics: A Crash Course in the Future of Finance*, New York: The Penguin Press, 2010, p. 127.

Pasaulinę finansų krizę sukėlė pernelyg liberali tvarka pasaulio finansų sistemoje –pusiausvyrą sutrikdė nevaldomas ažiotažas nekilnojamojo turto ir kredito rinkose, veikiant nepažabotam privačiam interesui naudotis kaistančia konjunkture. Pasaulinė finansų sistema, kaip sako N. Roubini ir S. Mihmas, „*supuvo iš vidaus*“⁸.

Būtent privataus kapitalo rinkas tenka nurodyti kaip šios krizės, dabar jau vadinamos Didžiąja recesija, židinį. Daugiametis ir paviršinis viešojo sektoriaus deficitas buvo tik Graikijoje; kitos euro zonos ir euro neįsivedusios ES šalys prieš krizę pasižymėjo kredito ekspansija būtent privačiame sektoriuje, kurio problemos vėliau sukėlė deficitus ir šalių biudžetuose. Nuo euro įvedimo 1999 metais iki finansinių krizių ES šalyse 2008 metais bankų kreditai ir privataus sektoriaus skolos augo dideliais tempais⁹. Tik viešajame sektoriuje (euro zonos šalyse) skola ne tik nedidėjo, bet net sumažėjo – nuo 72 iki 68 proc. BVP. Valstybių finansai tapo deficitiniai tik prasidėjus finansų krizei, nes, pirma, teko gelbėti susvyravusius bankus ir, antra, susitaikyti su išlaidas didinančiu savaiminių stabilizatorių veikimu, kai krizei stabdant ūkio plėtrą mažėjo biudžeto pajamos ir didėjo išlaidos¹⁰. „*Kaip įsitikinome krizės metu*“, rašo vieno tyrimo autoriai, „*privatūs įsipareigojimai greitai gali tapti viešojo sektoriaus skola*“¹¹.

Mažose Baltijos šalių ekonomikose šie ekscesai pasireiškė dar didesne amplitude. Privataus sektoriaus skolinimasis Lietuvoje 2003–2007 metais augo 37 proc. kasmet. Realios (nominalios atėmus infliaciją) trumpojo laikotarpio paskolų palūkanos nuo 2005 m. tapo neigiamos ir liko tokios iki 2008 metų imtinai; 2007 ir 2008 metais jos buvo neigiamos ir ilgojo laikotarpio paskolų. Būsto kainos kasmet vidutiniškai didėjo 26,5 proc. Viešieji finansai visą laiką buvo deficitiniai – vyriausybės skolinosi ir liejo pinigų į ekonomiką, jai jau akivaizdžiai keletą metų kaistant ir artėjant prie krizės. Nedarbas, kaip ir reikėjo laukti, kai toks ažiotažas, sumažėjo nuo 16,4 proc. 2000 metais iki 4,3 proc. 2008 metais. Bankų pelningumas pasiekė neregėtas aukštumas – 2006–2007 metais nuosavo kapitalo grąža

⁸ Ten pat, p. 272.

⁹ Kaip primena N. Roubini ir S. Mihmas, dar 2005 metais savaitraštis *The Economist* apskaičiavo, kad išsivysčiusiose šalyse vien 2000–2005 metų laikotarpiu gyvenamųjų namų bendroji vertė padvigubėjo (padidėjo 40 trln. dolerių). (Roubini N., Mihm S., *Crisis Economics: A Crash Course in the Future of Finance*, New York: The Penguin Press, 2010, p. 126).

¹⁰ De Grauwe P., „A Mechanism of Self-destruction of the Eurozone“, *Intereconomic*, 2010, No.6, p. 344.

¹¹ Nacarinio R.C., De Corte S., Freudenstein R., „Democracy and legitimacy in an European Union“, CES, October 2012, p. 4.

bankų sektoriuje buvo atitinkamai 21,4 ir 27,3 proc.¹² Bankų klientams suteiktų paskolų suma nuo 8 mlrd. litų 2002 metų pabaigoje pašoko iki 71 mlrd. litų baigiantis 2008 metams¹³.

Visa tai sukėlė ekonomikos perkaitimą. Lietuvos banko specialistų vertinimu, 2000–2007 metų laikotarpiu šalies ūkis augo vidutiniškai 8 proc. per metus, ir tai viršijo jo potencialias galimybes; infliacijos nesukeliantis augimas galėjo būti, jų nuomone, tik 5–5,5 proc. per metus¹⁴. Tokį spartų augimą paskurstė kredito ekspansija, kuri, savo ruožtu, tapo įmanoma Lietuvos bankams pradėjus intensyviai įvežti kapitalą iš motininių ir kitų užsienio bankų (tai, savo ruožtu, tapo įmanoma Vakarų šalių verslui įsitikinus naujų pokomunistinių nacionalinių ekonomikų, atskilusių nuo subyrėjusios Sovietų Sąjungos kontinentinio gamybinio komplekso, gyvybingumu naujomis narystės ES garantijų ir rinkos mechanizmo sąlygomis)¹⁵.

Didžiausia kreditų ekspansija – nekilnojamojo turto sektoriuje. Taigi, daug iš užsienio įvežamo (bankų ten skolinamo ir Lietuvoje būsto pirkėjams perskolinamo) kapitalo tiesiogiai neprisidėjo prie šalies gamybinio potencialo didinimo¹⁶. Kurį laiką ekonomika tikrai sparčiai augo, bet netrukus ji ėmė „kaisti“ – viršijo savo potencialą ir tebeaugančios pajamos tapo kainų kilimo veiksniumi. 2005 m. infliacija dar buvo 2,7 proc.; 2008 m. ji pašoko iki 10,9 proc.¹⁷ Darbo našumas Lietuvoje 2000–2006 metais didėjo vidutiniškai 6,6 proc. (2007 m. – 4,7 proc.)¹⁸. Nominalusis darbo užmokestis tuo pačiu laikotarpiu didėjo vidutiniškai 10,6 proc. kasmet¹⁹.

¹² Reiner M., Zauchinger C., „Recent Developments in the Baltics and Southeastern European Countries with Low Nominal Exchange Rate Flexibility“, Oesterreichische Nationalbank, Workshops, Proceedings of OeNB Workshops, March 23, 2009, p. 15, 17, 18, 21, 25, 27, 36.

¹³ SEB bankas, *Lietuvos makroekonomikos apžvalga*, 2009 m. kovas, Nr. 35, p. 29.

¹⁴ Kuodis R., Ramanauskas T., „From boom to bust: lessons from Lithuania“, *Pinigų studijos*, 2009 birželis, Nr. 1, p. 96.

¹⁵ Neretai nurodoma, kad pernelyg didelė paskolų injekcija į Lietuvos ekonomiką, išpūtusi nekilnojamojo turto rinkos ir statybų burbulą, yra pasekmė to fakto, kad didžiausi Lietuvos bankai priklauso didiesiems užsienio bankams. Bankų nuosavybė čia nevidaidino reikšmingo vaidmens. Žvelgiant į kitų šalių patirtį (jau nekalbant apie Islandijos ir Airijos nacionalinių bankų katastrofas), galima būti tikriems, kad tokia neregėto tempo kreditinė ekspansija šalyje vyktų ir šalies bankams priklausant nacionaliniam kapitalui – esant visoms to meto sąlygoms panaudoti lėšas paskoloms tarptautinėje kapitalo rinkoje ir apsisprendus teikti kreditus iki šiol itin mažai kreditus naudojusiam namų ūkių sektoriui.

¹⁶ Kuodis R., Ramanauskas T., „From boom to bust: lessons from Lithuania“, *Pinigų studijos*, 2009 birželis, Nr. 1, p. 100.

¹⁷ Lietuvos Statistikos departamentas, *Lietuva skaičiais*, 2011, p. 30.

¹⁸ Mackevičius J., Moliėnė O., „Bendrojo vidaus produkto vienam gyventojui analizės metodika“, *Pinigų studijos*, 2009 birželis, Nr. 1, p. 34.

¹⁹ Statistical Annex of European Economy, European Commission, Autumn 2012, p. 209.

Reikia pažymėti ir ekonominės politikos neadekvatumą. LRV net bumo laikais planavo ir realizavo vien tik deficitinius biudžetus. 2002 m. Lietuvos viešojo sektoriaus pajamos buvo 17,1 mlrd. litų, išlaidos – 18,1 mlrd. litų; 2008 m. sparčiai didėjančios pajamos daugiau nei padvigubėjo, tačiau vyriausybės vis tiek reikėjo jas papildyti skolintomis lėšomis, finansuojant dar labiau didinamas valdžios išlaidas (jos padidėjo iki 41,7 mlrd. litų 2008 metais)²⁰. Pasyvumu pasižymėjo ir Lietuvos bankas. Estijos bankas 2006 m. rudenį pakėlė privalomųjų atsargų normą nuo 13 iki 15 proc., Latvijos bankas 2007 m. – nuo 3 iki 8 proc.²¹ Lietuvos bankas taip ir paliko nepasinaudojęs tokia galimybe.

Kita vertus, iš dalies galima sutikti su Lietuvos banko atstovų pasiteisiniu: „(...) žiūrint retrospektyviai, yra aišku, kad ekonomikos perkaitimas buvo beveik nulemtas. (...) Pasaulinis finansų burbulas ir jo regioniniai ataidai, palydinti su ES siejamais rožiniais lūkesčių, trumparegiškų ekonominių interesų ir rizikos ignoravimu, buvo paprasčiausiai pernelyg galinga jėga, kad būtų buvę galima jai veiksmingai pasipriešinti“²².

Kaip parodė Estijos pavyzdys (2001–2007 metų laikotarpiu Estijos biudžetas kasmet buvo perviršinis, išskyrus 2001 m., kai deficitas sudarė 0,1 proc. BVP²³), vyriausybės trumparegiškumas ar, priešingai, toliaregiškumas krizės kilimui ir jos eigai mažose Baltijos valstybėse teturėjo nedaug reikšmės – jų visų ekonomika smuko daugiausiai Europoje (kartu su Ukrainos). Estijos ekonomika smuko net giliau nei likusiose Baltijos šalyse: jos apimtis sumažėjo 3,7 proc. jau 2008 metais ir smukimas prasitęsė 2009 m. dar 14,3 proc.²⁴ Taigi, bendrasis smukimas nuo 2007 metų lygio buvo net 17,5 proc. Tačiau nacionalinė ekonominė politika nelieka bereikšmė. Estijos toliaregiškumas teigiamai atsilieps artimiausioje ateityje – nesudarusios rezervo ir, priešingai nei Estija, įbridusios į nemenką išorinį įsiskolinimą, Lietuva ir Latvija artimiausią dešimtmetį turės skirti didelę biudžeto pajamų dalį tai skolai administruoti.

²⁰ Lietuvos Statistikos departamentas, *Valdžios sektoriaus pajamos ir išlaidos*, <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2266>.

²¹ „Recent Developments in the Baltic Countries – What Are the Lessons for Southeastern Europe?“, Oesterreichische Nationalbank, Workshops, Proceedings of OeNB Workshops, March 23, 2009, p. 87, 93.

²² Kuodis R., Ramanauskas T., „From boom to bust: lessons from Lithuania“, *Pinigų studijos*, 2009 birželis, Nr.1, p. 103.

²³ European Commission, *Statistical Annex of European Economy*, Autumn 2012, p. 188.

²⁴ ECB, *Statistics Pocket Book*, January 2012, p. 39.

1.3. Krizė ir slinkty s ES makroekonominėje politikoje

ES mastu nepakankamo finansų rinkų reguliavimo grėsmingumą paryškino pinigų sąjungos sukūrimas. Pinigų sąjunga skatina suverenius jos dalyvius, valstybių narių vyriausybes, plačiau naudotis deficitiniu biudžeto išlaidų finansavimu, nes skolintis tampa daug pigiau, o kai galop, jei tuo piktnaudžiauja dauguma sąjungos narių, realios palūkanų normos padidėja, jų našta krenta ne vien ribas peržengusioms valstybėms, bet išsidalija visoms pinigų sąjungos narėms. Žinoma, prasiskolinusiai šaliai išauga rizikos priemoka jos mokamose palūkanose, bet to negana išvengti finansinės nelaimės. Reikalingos bendrosios taisyklės ir deramas mechanizmas fiskaliniam saikingumui užtikrinti²⁵.

Stabilumo ir augimo paktas, priimtas 1997 metais, nustatė ir fiskalinės drausmės reikalavimus: vidutinės trukmės laikotarpiu biudžetas turėjo būti subalansuotas arba perviršinis, jo nukrypimas į deficito pusę negalėjo viršyti 3 proc. BVP. Buvo numatytos ne tik perviršinio deficito priežiūros ir perspėjimo procedūros, bet ir sankcijos. Tačiau kai 2003 metais kelios didelės euro zonos šalys pažeidė Pakto reikalavimus, Taryboje nugalėjo, kaip vienoje iš savo ataskaitų teigia ECB, „nesikišimo“ nuostata ir sankcijos nebuvo pritaikytos. Dar daugiau, 2005 metais Pakto reikalavimai fiskalinei drausmei buvo sušvelninti ir jo veiksmingumas tapo pakirstas²⁶.

Manytume, kad pagrindinė priežastis, dėl kurios SAP buvo šiurkščiai pažeistas, buvo ta, kad euro zonos šalys narės nesugebėjo susitaikyti su tokiu staigiu nacionalinės ekonominės politikos transformavimu. Visiškai atsisakę autonomijos vienoje iš dviejų pagrindinių tos politikos dalių – pinigų politikoje, jos neįstengė susiveržti dar ir fiskalinėje politikoje. Reikalaujami pokyčiai joms buvo per staigūs ir per stambūs.

Dar 1999 metais tada Taryboje pirmininkavusi Vokietija pasiūlė pradėti vadinamąjį makroekonominį dialogą (kitaip – Kelno procesą), kuriuo būtų užtikrinama geresnė sąveika tarp pinigų, biudžeto, fiskalinės politikos ir darbo užmokesčio politikos ES šalyse. Po kiek laiko tai buvo realizuota periodiškai priimamomis Plačiosiomis ekonominės politikos gairėmis (*Broad Economic Policy Guidelines*), tačiau jų vykdymą šalys narės, kai kurių autorių teigimu, traktavo daugiau nei neprivalomu²⁷.

2008 metų pavasarį, minint ES vadovų tarybos sprendimo kurti EPS

²⁵ The relationship between monetary policy and fiscal policies in the euro area, ECB, Monthly Bulletin, February 2003, p.41–42.

²⁶ Fiscal Integration in Europe, ECB, April 2012, p. 89.

²⁷ Howarth D., Loedel P., *The European Central Bank. The New Leviathan?*, London: Palgrave Macmillan, 2005, p.104.

dešimtmetį, Europos Komisija (EK) jau gerai suvokė pavojus bendrosios valiutos erdvei. Turime aiškiai pripažinti, kalbėjo ta proga EK narys Joaquina Almunia, kad ES šalių ekonomikų tarpusavio priklausomumas dar niekada nebuvo toks stiprus; todėl ES ir kiekvienos šalies narės labai turime ryžtingai eiti tikro (*ang. genuine*) ekonominės politikos koordinavimo link²⁸. EK narys pripažino, kad nacionalinių biudžetų priežiūra remiantis Stabilumo ir augimo pakto nustatytais viešųjų finansų stabilumo kriterijais turi būti papildyta „makroekonominiais aspektais, išeinančiais už grynai biudžetinių reikalų“²⁹.

Tokio žingsnio dar teko palūkėti. Tik 2011 metų rudenį Taryba ir Europos parlamentas priėmė vadinamąjį šešių dokumentų paketą, kuriuo sustiprinamas Stabilumo ir augimo pakto veikimas, įvedant naują makroekonominių disbalansų priežiūros procedūrą ir sugriežtinant sankcijas euro zonos valstybėms³⁰. Kitaip tariant, šešių dokumentų paketu buvo pasislinkta toliau nei biudžetinės drausmės reikalavimų sugriežtinimas – susitarta dėl gilesnių, biudžetinę pusiausvyrą ardančių priežasčių, susidarantių šalies ekonomikos raidoje, kontroliavimo³¹.

Įvesta ir nuoseklesnė priežiūros tvarka – vadinamasis Europos semestras. Kiekvienių metų pirmąjį pusmetį EK pateiks šalių narių Metinės augimo apžvalgas (*ang. Annual Growth Survey*), kurios bus apsvarstomos ES Taryboje ir Europos parlamente, aptariamoms šalių narių, o šalims suteiktos rekomendacijos atsispindės jų po to teikiamose nacionalinėse reformų programose ir Stabilumo (euro zonos narėms) arba Konvergencijos (likusioms ES šalims) ataskaitose. Šios taip pat bus vertinamos, svarstomos ir susilauks Tarybos rekomendacijų, į kurias bus atsižvelgiama, metams baigiantis, nacionaliniuose biudžetuose. Dėl tokių procedūrų apie finansinio išbalansavimo pavojų bus galima įspėti anksčiau ir užbėgti problemoms už akių.

Svarbiausius šalių įsipareigojimus makroekonominės valdysenos sferoje Ekonominės ir pinigų sąjungos teisės normomis pavertė Sutartis dėl stabilumo, koordinavimo ir valdysenos ekonominėje ir pinigų sąjungoje (kartais vadinama Fiskalinio stabilumo sutartimi). Prie jos prisijungė ir ne euro zonos ES valstybės, išskyrus Jungtinę Karalystę ir Čekiją. Jos įsigaliojimas numatomas, priklausomai nuo ratifikavimo eigos, 2013 m. sausio 1 d., jos reikalavimai perkeliama į nacionalinę teisę iki 2014 m. sausio 1 d.

²⁸Almunia J., „EMU @ 10: Successes and challenges of 10 years of Economic and Monetary Union“, European Parliament. Plenary Session, Brussels, May 7, 2008.

²⁹Ten pat.

³⁰Financial Integration in Europe, ECB, April 2012, p. 97.

³¹Makroekonominių disbalansų procedūros švieslentėje naudojama 10 rodiklių, kuriais remiantis parenkiamas ES įspėjimo mechanizmo pranešimas (*Alert Mechanism Report*). Tarp to dešimtuko yra tokie rodikliai kaip einamosios sąskaitos balanso trejų metų slenkantinis vidurkis, šalies eksporto lyginamojo svorio pasaulio eksporte pokytis per 5 metus, būsto kainų indekso pokytis, lyginant su vartojimo kainų indekso pokyčiu ir kt.

ES finansų sferos stabilumui stebėti ir teikti išankstinius perspėjimus įkurtos (arba pertvarkytos) ir atitinkamos institucijos. Tai pirmiausia Europos sisteminės rizikos valdyba (*ang. European Systemic Risk Board*), veikianti makroekonomikos lygiu, ir trys Europos finansų priežiūros institucijos, stebingos atitinkamas finansų sritis – Europos bankininkystės institucija (EBI), Europos draudimo ir profesinių pensijų institucija (EDPPI) ir Europos vertybinių popierių ir rinkų institucija (EVPRI)³².

P pinigų sąjungoje tėra dvi alternatyvos tvarkant viešuosius finansus, nulemiančius bendrosios valiutos stabilumą ir patikimumą – arba sąjungos narėms uždraudžiama pažeisti nacionalinių viešųjų finansų pusiausvyrą, arba jos lieka suverenos savo biudžetinėje politikoje, bet pinigų sąjunga turi visą reikiamą mechanizmą ir fondus šalims pagelbėti, kai jos įklimpsta į perviršinį praskolinimą. Abiem atvejais nėra jokio pagrindo kalbėti apie absoliučiai suverenią pinigų sąjungos narės fiskalinę politiką – pinigų sąjungoje ji negalima.

Lig šiol Ekonominėje ir pinigų sąjungoje to nebuvo. ES sutarties 126 straipsnis skelbia: „*Valstybės narės vengia perviršinio bendrojo šalies biudžeto deficito*“³³, tačiau to vengimo detales numatantis Stabilumo ir augimo paktas nebuvo vykdomas. Griežčiau reglamentuota fiskalinė drausmė ir sustiprinta gilesnių priešasčių, grasinančių viešųjų finansų pusiausvyros pažeidimu, analizė ir tos analizės atlikimas pagal bendras taisykles ir su EK priežiūra, tikėtina, stiprins nacionalinių ekonomikų tvarumą ir konkurencingumą. Individualioms valstybėms EPS narėms (ir kandidatėms) sumažės galimybė ir patrauklumas imtis rizikingų veiksmų makroekonominėje politikoje – tokia bus jų suverenumo praradimo šioje srityje esmė.

Gali atrodyti, kad fiskalinės drausmės didinimo ir finansinio stabilumo stiprinimo priemonės yra neabejotinas žingsnis fiskalinio federalizmo link. Visai logiškai pinigų sąjungos šalių narių biudžetų deficito griežtas ribojimas yra palydimas federalinio biudžeto. Tačiau kuriamas Europos stabilumo mechanizmas (ESM) yra veikiau pinigų sąjungos centrinio banko valdomas fondas, skirtas teikti paskutinio prieglobsčio paskolas, o ne federalinio biudžeto užuomazga. Sutartyje nurodoma, kad „*kaip ir TVF, ESM teiks stabilumo paramą bet kuriai ESM narei, kai jos galimybės naudotis įprastomis rinkos finansavimo priemonėmis pablogėja arba kyla rizika joms pablogėti*“³⁴.

³² Komisija priima teisės aktų pasiūlymus griežtinti Europos finansų priežiūrą, Briuselis, IP/09/1347, 2009 m. rugsėjo 23 d., http://europa.eu/rapid/press-release_IP-09-1347_lt.htm?locale=en, 2012-11-27.

³³ Europos Sąjungos sutarties ir Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinės redakcijos, *Oficialusis leidinys*, C 83, 53 tomas, 2010 03 30, <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2010:083:SOM:LT:HTML>.

³⁴ Treaty establishing the European Stability Mechanism, <http://www.european-council.europa.eu/media/582311/05-tesm2.en12.pdf>, p. 7., 2012-11-27.

Šis faktas, lygiai kaip ir kaskart sunkiai vykstančios diskusijos dėl naujos daugiametės ES biudžeto strategijos³⁵, liudija, kad fiskalinis federalizmas, jo klasikine prasme, ES lieka utopija. Judama ne valstybių narių „finansinės (ar net makroekonominės) federacijos“, bet „reglamentacinės unijos“ kūrimo link, t. y. fiskalinės valdysenos standartizavimo kryptimi.

Tačiau pastebime ir priešinga kryptimi stumiančių veiksmų. Makroekonominės politikos konsolidavimas ves prie politinės federacijos ne suverenumą apribojančiais teisės aktais, bet praktinėmis atsiskaitymų, peržiūrų, rekomendavimo, priekaištavimo ir grasinimo sankcijomis procedūromis, tvarkantis su šalies viešaisiais finansais. Ekonominės politikos suverenumas šiuo atveju mažės dėl to suverenumo įtraukimo į ES makroekonominę politiką ir atitinkamų įsipareigojimų ją įgyvendinant nacionalinėse ekonomikose.

Nėra abejonių, kad viršnacionalinių institucijų vykdomos sisteminės (makroekonominės) priežiūros galių didėjimas didins ES valstybių narių tarpautinių įsipareigojimų lyginamąjį svorį, pratęsdamas jų absoliutaus suverenumo mažėjimą ir jo didėjančią sureguliuojamą. ES ribose tai gali žadėti virsti nauja kokybe – šalių narių politinės sąjungos kūrimu. Vokietijos kanclerė A. Merkel (paskui ją ir EK pirmininkas J. M. Barroso) ne be pagrindo jau prakalbo apie tokią sąjungą, kaip ES ateitį; be tokios sąjungos visi makroekonominės politikos principų ir nuostatų unifikavimai esą gali pasirodyti neveiksmingi³⁶.

Tačiau galimas ir kitoks vyksmas: ekonominės sąjungos formavimasis dar ilgai gali vykti kaip santykinai autonomiškas (politinės integracijos atžvilgiu) procesas. Idėjos apie ES ekonominę vyriausybę ir ES ekonominę federaciją nėra be pagrindo. Suverenios ES valstybės gali tokiomis ir likti, kartu jose funkcionuojant nacionaliniams suvienytos ekonomikos (jungtinės ES ekonomikos) padaliniais. Liks ir nacionalinė ekonominė politika bet jau kaip vieno bendro projekto realizavimo atitinkamose valstybėse priemonė (analogiškai dabar euro zonos šalyse tų šalių nacionalinių bankų vykdomai bendrajai pinigų politikai)³⁷.

Medžiagos stebėti šių alternatyvių procesų vyksmą ir perspektyvas teikia Ekonominės ir pinigų sąjungos raida.

³⁵ Šiuo metu vykstančios ir kažkiek stringančios diskusijos dėl 2014-2020 metų biudžeto perspektyvos rodo, kad prieš keletą dešimtmečių nustatyta maksimali ES biudžeto apimtis – 1,24 proc. ES bendrųjų nacionalinių pajamų – ne tik ilgai dar nebus padidinta, bet ir liks nepasiekta; naujasis biudžetas, manoma, sudarys apie 1 proc. BNP.

³⁶ Germany's Chancellor Merkel urges EU political union, <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-18350977>, 2012-11-30.

³⁷ Šios alternatyvos aktualumą geriausiai paliudija plataus atgarsio sulaukusi Didžiosios Britanijos ministro pirmininko D. Camerono kalba 2013 m. sausio 23 d., kurioje akcentuojamas ekonominės unijos naudingumas ir griežtas bet kokios politinės integracijos atmetimas (<http://www.ft.com/cms/s/0/259ef844-653d-11e2-a3db-00144feab49a.html#ixzz2InSXDc3b>, 2013-01-24).

2. Pinigų sąjungos ypatybės ES ir jos kūrimo neišbaigtumas

2.1. EPS konstrukcijos trūkumai ir pinigų sąjungos kūrimo problemos

Vienas iš plačiausiai žinomų globalizacijos indeksų yra vadinamasis Dreher (KOF) globalizacijos indeksas, kuriuo įvertinamas globalizacijos poveikis šalies vystymuisi, šalies padėtis globalizuotame pasaulyje. Mokslininkai mano, kad mažos šalys labiau globalizuojasi. Baltijos šalių globalizacijos indeksų analizė patvirtina, kad jose globalizavimosi lygis yra gana aukštas ir yra stipriai susijęs būtent su ekonomine plėtra³⁸.

Neišnaudoto pinigų sąjungos potencialo suvokimas ateityje situaciją gali pakeisti iš esmės. Turime omenyje suvokimą, kad bendrosios valiutos nefunkcionavimas visoje ES teritorijoje trukdo ES kaip visumos ekonomikos plėtrai galimybėms konkurencingai plaukioti pasaulinės ekonomikos vandenynuose. Skirtingas galių santykis daro įtaką ir ekonominiam išprusimui, ir ekonomikos suvokimui. Ekonominės politikos ideologiją ir teorinius pagrindus dabar diktuoja pačios integracijos rezultatai – viršnacionalinės ES institucijos.

ES didžiosios šalys „signatarės“ dešimtmečiais integravosi iš lėto evoliucionuodamos. Naujosioms šalims narėms yra taikomas griežtų ir principinių taisyklių integracijos modelis. Atsirado viršnacionalinės institucijos, kurios priklausomai nuo atskiros šalies narės ekonominių interesų galios, vienoms šalims narėms sudarė naujų galimybių, o kitas – suvaržė. Krizės metu dar labiau išryškėjo skirtingi šalių prioritetai, nebėra tabu ir EPS iširimo tema. Mažos atviros ekonomikos šalis, sutikusi integruotis į bendrąją prekybos erdvę, be apribojimų atvėrusi savo sienas finansinių srautų cirkuliacijai, tačiau negavusi teisės būti visateise EPS dalyve, neišvengiamai susiduria su rimta problema – užtikrinti ekonomikos stabilumą.

Dar 1990 m. spalio mėn. priimtoje pirmojoje LRV programoje buvo nurodyta, kad „*įsitraukimas į Europos ekonominės erdvės kūrimą*“ pareikalaus iš šalių paaukoti tam tikrą savo suverenumo dalį, tačiau „*ne visos valstybės pasirengusios tokiam žingsniui*“ ir „*yra susirūpinusios dėl didžiųjų Vakarų*

³⁸ Pekarskiene I., Susniene R., „An Assessment of the Level of Globalization in the Baltic States“, Engineering Economics, No.22 (1), 2011, p.58–68.

*Europos valstybių dominavimo Europos Bendrijoje*³⁹. Praėjus dešimtmečiui ne vienas žinomas pasaulio ekonomistas įspėjo, kad naujosios šalys narės neturėtų būti atskirtos nuo EPS raidos reikalų⁴⁰. Anksčiau tam tikrų nacionalinio suvereniteto nuostatų atsisakymas buvo tik derybų įrankis, dabar tai vadinama „stipresniu bendradarbiavimu“ ir tapo ES sutarties oficialaus žodyno dalimi⁴¹.

Pinigų sąjungos esmę sudaro du bruožai: bendroji valiuta (kitas variantas – nekintamu kursu ir neterminuotai susietos nacionalinės valiutos) ir bendroji pinigų politika. EPS funkcionavimo kokybei reikšmingi yra šie veiksniai: bendrieji interesai; institucijų orientacija į bendruosius, o ne vien tik į euro zonos interesus; „zuikiavimas“; taisyklių ir normų laužymas; institucijų pajėgumas adekvačiai reaguoti į EPS kaip viešosios gėrybės „gadalinimą“; biuropatologijos reiškinys (užsidarymas vidaus interesų rate, o išorinių (visuotinių) interesų pavertimas vidaus tikslų įgyvendinimo priemone⁴²).

Šiuo metu turima euro zonos šalių galia trukdo išspręsti dilemą, kaip esant euro zonai EPS viduje priimti sprendimus pagal ES sutarties nuostatus ir taip pat išsaugoti visų ES šalių narių (o ypač mažųjų ekonomikų) vienodo traktavimo principo dvasią. Kyla pagrįsti nuogąstavimai, kad euro zonai naudinga sumažinti naujųjų šalių narių konkurencingumą ir patrauklumą investicijoms.

Kol ES „žaidžia“ su vidaus problemomis ir konvergencija tarp euro zonos ir ne euro zonos, tarptautiniu lygiu euras darosi vis svarbesnis. Vadinasi didėja ir atsakomybė, ir nauda, kurią galėtų atnešti ES ekonomikos politikos koordinavimas. Ilgesnį laikotarpį būnant už euro zonos ribų didėja tikimybė, kad neigiamą įtaką darantys ekonomikos šokai nepagrįstai atitolins naująsias šalis nares nuo dalyvavimo euro zonoje, lems aukštesnę infliacijos ir einamosios sąskaitos deficito lygį.

Krizė privertė ne tik teorijoje, bet ir praktikoje pripažinti, kad finansinės integracijos nauda nebūtinai paskirstoma šalims vienodai, kad finansų sistemos integracija tiesiogiai veikia rinkos efektyvumą, o jei ji tampa veiksmingesnė⁴³, tai stiprėja ir viešųjų interesų užtikrinimas visoje sistemoje⁴⁴.

³⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės (LRV) programa, [Action Report of the Government of the Republic of Lithuania], 1990 10 11, http://www.lrv.lt/bylos/vyriausybes/po_1990_1_programa.pdf.

⁴⁰ Mundell R. A., „Exchange Rate Arrangements in Central and Eastern Europe“ in Arndt S., Handler H., Salvatore D., *Eastern Enlargement: the Sooner, the Better?*, Vienna: Austrian Federal Ministry of Economic Affairs and Labor, 2002.

⁴¹ Moravcsik A., *Europos pasirinkimas: socialinis tikslas ir valstybės galia. Nuo Mesinos iki Mastrocht*, Vilnius: Margi raštai, 2008.

⁴² Gylys P., *Ekonomika, antieconomika ir globalizacija*, Vilniaus universiteto leidykla, Vilnius, 2008.

⁴³ Hartmann P., Maddaloni A., Manganelli S., „The Euro Area Financial System: Structure, Ingeration and Policy Initiatives“, *Working Paper* Nr.230, ECB, May 2003.

⁴⁴ Kropas S., Kropienė R., *Europos pinigai*, Vilnius, 2005.

2.2. Kaip EPS „taisymas ir tobulinimas“ gali atsiliiepti mažosioms ES šalims narėms

Mažosios šalys integracijos pradžioje vykdė politiką, kuri atitiko ES normas, nes buvo siekiama ES narystės. Teigiama, kad jos turėjo sąlygas ir galimybes pasinaudoti geriausiai veikiančių viršnacionalinių (ES) institucijų ir kitų ES šalių narių vidaus institucijų „patirties importu“. Mažoms šalims integracijos metu naudinga perimti jau egzistuojančių institucijų struktūrą, taisyklių ir tvarkų kūrimo modelius. Esant tokioms aplinkybėms, institucijų modeliams kurti mažos šalys savo viduje sunaudojama mažiau išteklių. Per ES sutarčių sistemą į mažąsias ES šalis nares yra „importuojamos“ ir naujos reglamentavimo sistemos, ir net ideologija. Tai yra pozityvu su sąlyga, jei šios sistemos yra išbandytos ir kokybiškos, o ideologija padeda gerinti gyvenimo kokybę⁴⁵.

Turime atkreipti dėmesį, kad pastarųjų metų sprendimai dėl EPS visų pirma numato gilesnę integraciją tarp euro zonos šalių, nors su 1992 m. Maastrichto sutartimi gimusi ES pinigų sistema, mūsų nuomone, nebuvo sumanyta tokiai ilgai ir geografiškai plačiai euro valiutos plėtrai. Prieš 20 metų euro integracija buvo matoma kiek kitaip. Dažnas analitikas primiršta, kad formaliai visos ES šalys narės yra EPS narės, tik su laikina išlyga dėl euro įsivedimo. Nors dauguma naujų mechanizmų galios tik euro zonos viduje, tačiau ne euro zonos šalys jau beveik dešimtmetį yra atsakiusios galimybės vykdyti savarakišką pinigų politiką (tiek, kiek tai gresia Stabilumo ir augimo pakto reikalavimų pažeidimu).

Prieš apžvelgdami EPS valdymo ir funkcionavimo tobulinimo būdus, norėtume priminti ankstesnių pinigų sąjungų nesėkmių priežastis:

- nebuvo politinės integracijos;
- nebuvo pakankamo bendro biudžeto;
- nesiremta pinigų politikos bendru funkcionavimo principu;
- trūko atsparumo neigiamam išorės krizių poveikiui⁴⁶.

Mažoms šalims tenka laviruoti tarp dviejų interesų koncepcijų, kurių požymius galima įžvelgti ir ES raidoje. Viena jų – tai didysis universalizmas arba vadinamasis visapusiškumas, kai sąžiningai elgiamasi su visomis šalimis (kokio dydžio jos bebūtų), kai nusistatytos taisyklės ir principai galioja vi-

⁴⁵ Kaul J., Grunberg J. and Stern M., eds., *Global Public Goods: International Cooperation in the 21st century*, New York, Oxford University Press, 1999.

⁴⁶ Kropas S., Kropienė R., *Europos pinigai*, Vilnius, 2005.

siems, nieko neišskiriant ir neatliekant jokios klasifikacijos pagal ekonomikos dydį. Kita koncepcija vadinama nacionaliniu partikuliarizmu (orientavimasis į vienos šalies interesus) – kai sąžiningai elgiamasi su kiekviena šalimi atskirai ir kai šalių santykiai reglamentuojami papildomai nustatant regioninio (globalaus) teisingumo ir nešališkumo taisykles⁴⁷.

Tommaso Padoa-Schioppo grupė savo ataskaitoje apie veiksmų planą, kuriant fiskalinę sąjungą ES, teikia tokius pasiūlymus:

- bendrosios rinkos skatinimui reikia, kad euro zona taptų visiškai integruota ekonomine erdve, todėl yra būtini vidiniai instituciniai pertvarkymai. Būtina ieškoti sprendimo diversifikuojant integracijos laipsnius. Tai reiškia, kad reikia pereiti prie naujos Tarpvyriausybės sutarties, sukurti naują ES 17 struktūrą, kuri veiktų paraleliai ES 27 struktūrai ir būtų su ja glaudžiai susijusi;
- šalia ES biudžeto reikėtų sukurti ciklinio stabilizavimo draudimo fondą, kurį tiesiogiai kontroliuotų nacionaliniai parlamentai;
- siekiant subalansuoti fiskalines teises ir pareigas, reikia sukurti ES skolos valdybą (ESV), per kurios veiklą sudaryti šalims galimybę lanksčiai refinansuoti skolą. ESV neturėtų tiek teisių kaip finansų ministerija, tačiau ir nebūtų tik ES valiutos fondas. ESV turėtų vadovauti „euro zonos finansų ministras“. Nacionalinius parlamentus reikėtų įtraukti į teisinę ESV aplinką priimamiems sprendimams derinti. Tiksliai šios institucijos sudėtis – tai platus politinis klausimas;
- euro zonos bankų sąjungos sutvirtinimui būtina sukurti euro zonos bankų priežiūros instituciją ir jai suteikti mikrolygio rizikos ribojimo priežiūros galią, taip pat įsteigti agentūrą, kuri administruotų ES indėlių draudimo fondą. Šiuo metu būtų labai sunku nustatyti tokias finansinio stabilumo euro zonoje taisykles, kurios nesukeltų pavojaus bendros finansų rinkos funkcionavimui, todėl reikia skubinti šių institucijų įkūrimą. Be to, ji būtų daug labiau nepriklausoma nuo nacionalinių galios centrų už dabar esančias nacionalinės priežiūros institucijas. Euro zonos bankų sąjungą galima kurti pagal dabartinę ES sutartį, remiantis euro zonos narių bendradarbiavimu – bendradarbiaujant glaudžiau arba sudarant tarpvyriausybinius susitarimus;
- pasiūlymai turi būti įgyvendinti kaip paketas, kaip visuma ir vienu metu, nes visas euro zonos nares „jungia ne tik bendra valiuta, bet ir bendras

⁴⁷ Kaul J., Grunberg J. and Stern M. eds., *Global Public Goods: International Cooperation in the 21st century*, New York, Oxford University Press, 1999.

likimas“, o jas valdančios institucijos turi „*pagaliau pateisinti viltį, kad ekonominė politika yra bendro intereso reikalas*“⁴⁸.

Siekiant išvengti konkurencijos kraštutinumų, kai mažos ekonomikos ypač aštriai konkuruoja dėl tiesioginių investicijų, reikalingos aiškesnės regioninės (ES) taisyklės dėl priemonių užsienio investicijoms pritraukti, taip pat tobulesnės taisyklės dėl aplinkos ir darbo standartų. Skiriant didesnę dėmesį bendrųjų taisyklių aiškumui, susidarytų galimybės atsakyti reglamentuojamos konkurencijos. Mažų ekonomikų šalys yra ypač suinteresuotos teisingomis žaidimo taisyklėmis, nes investuotojai visada linkę mažas šalis spausti taikyti mažesnius reikalavimus. Mažos šalys būgštuoja dėl susitarimų euro zonoje, nes, pasinaudojus „klubo“ sprendimais, gali būti ginami politiškai stiprių protekcionistinių galios centrų interesai didžiosiose šalyse, iš mažųjų šalių atimant galimybę patekti į jų rinkas⁴⁹. Iš euro zonai nepriklausančių šalių finansinė veikla plečiasi euro zonos šalių link ir koncentruojasi būtent didžiausiose euro zonos ekonomikose. Netinkamai reaguojant į krizės padarinius ES mažosiose šalyse narėse, kenkiama ES tolesnei raidai ir jos kaip globalios rinkos dalyvės galiai⁵⁰.

Kaip atnaujinti euro zonos plėtros strategiją siūlo ir mokslininkai iš BRUEGEL instituto:

- Analizuojant ekonominius rodiklius atskiroje šalyje atsižvelgti į padėtį visoje ES.
- Konvergencijos kriterijai tapo visiškai netinkami, nes laikantis dviejų kriterijų – infliacijos ir deficito – gaunami prieštaringi rezultatai.
- Euro zonos narius priimti atlikus ekonominį narystės euro zonoje sąnaudų ir pajamų įvertinimą, nustatant gaunamą naudą ir ilgalaikio tvarumo tikimybę.
- Nustatyti išankstines sąlygas, kokį valiutos keitimo kursą turėdami turėtų prisijungti potencialūs nariai.
- Nepaisant konvergencijos kriterijų vykdymo būklės, šalys turėtų galėti rinktis, kada įsivesti eurą.
- Euro įvedimui taikomi kriterijai turi užtikrinti, kad ekonominė logika būtų aukščiau ir už politinę logiką, ir už teisinę logiką⁵¹.

⁴⁸ „Completing the Euro. A road map towards fiscal union in Europe“, Report of the “Tommaso Padoa-Schioppa Group”, *Notre Europe*, June, 2012.

⁴⁹ Kaul J., Grunberg J. and Stern M., eds., *Global Public Goods: International Cooperation in the 21st century*, New York, Oxford University Press, 1999.

⁵⁰ Pisani-Ferry J., Posen A.S., „The Euro at Ten: The Next Global Currency?“, Bruegel, June 2009.

⁵¹ Sapir A., „Bruegel Memos To The New Commission, Europe’s economic priorities 2010-2015“, 2009.

Dažnai girdime klausimą, ar geriau būti ar nebūti euro zonos nariu krizės metu? S. Skrzypeko nuomone, kiekvienos šalies atsakymas būtų skirtingas: „Situaciją euro zonoje turėtų koreguoti kainos, darbo užmokestis ir našumas, o tai sudėtingesnis procesas už situacijos koregavimą naudojantis valiutos kursu. Tai taip pat galioja šalims, kurios nepriklauso euro zonai, bet savo valiutas susiejo su euru. Tačiau jei turėtume rinktis tarp buvimo euro zonos nare ir buvimo ES nare, kuriančia valiutą, susietą su euru, atsakyti būtų paprasta – geriau būti euro zonos nare“⁵². Realybėje viskas sudėtingiau. „Joks bendros valiutos režimas nėra naudingas visoms šalims visais laikais“, teigė Jeffrey Frankel⁵³, todėl neužtenka rinktis vien tik tarp svyruojančio ir fiksuoto valiutos kurso. Taip yra todėl, kad euras jau yra tarptautinė valiuta, tad euro ir kitos pasaulinės valiutos – dolerio – santykio kitimas gali didinti skirtumus tarp ES šalių ir sudaryti problemų šalims, kurios yra pririšusios savo valiutą prie euro, taip pat paveikti eurą įsivesti siekiančių šalių konkurencingumą⁵⁴.

Oportunizmo visoje ES kontrolė reikalinga ypač mažoms šalims, nes taisyklių ir prekybos susitarimų priežiūra ribotų didžiųjų įmonių monopolistines galias. Tik didžiosios ES šalys gali pasinaudoti rinkos netobulumu ir ydomis, nes tarptautinės prekybos monopolijos paprastai įsikuria didžiųjų ekonomikų šalyse. Jos užima rinką ne tik regioninėje, bet ir pasaulinėje prekyboje, todėl konkurencijos jų produktams mažųjų šalių rinkose praktiškai nėra. Tokiais atvejais didžiosios šalys gali imti vykdyti tokią prekybos politiką, kuri stiprintų būtent jų įmonių konkurenciją rinkoje arba būtent joms gerinti prekybos sąlygas⁵⁵. Mažos šalys, argumentuodamos būtinybe plėtoti savo ekonomikas ir vykstančia neišvengiama internacionalizacija už ES ribų, turi siekti reformuoti dabartinius EPS valdymo matmenimis:

- Mažos šalys turėtų būti geriau atstovaujamos viršnacionalinių institucijų vadovybėse.
- Visuose galios centrų forumuose ir formatuose turi dalyvauti ir mažųjų šalių atstovai.
- Nespręsti šiandienos problemų būsimų kartų sąskaita.

⁵² Nowotny E., Mooslechner P., Ritzberger-Grünwald D., „The Euro and Economic Stability. Focus on Central, Eastern and South-Eastern Europe“, Oesterreichische Nationalbank, Austria, 2010.

⁵³ Frankel, J. A., „No Single Currency Regime is Right for All Countries or at All Times“, Graham Lecture, Princeton University, 1999.

⁵⁴ Nowotny E., Mooslechner P., Ritzberger-Grünwald D., „The Euro and Economic Stability. Focus on Central, Eastern and South-Eastern Europe“, Oesterreichische Nationalbank, Austria, 2010.

⁵⁵ Kaul J., Grunberg J. and Stern M., eds, *Global Public Goods: International Cooperation in the 21st century*, New York, Oxford University Press, 1999.

- Stiprinti pinigų integracijos stebėseną.
- Naujosiose viršnacionalinėse institucijose būtina užtikrinti tinkamą visų problemų sprendimą ir interesų atstovavimą⁵⁶.

ES šalių narių, o ypač euro zonos šalių narių, finansai siejasi vis glaudžiau, tačiau didžiosios šalys išsaugo esminių sprendimų iniciatyvą ES. Reikalavimai įvesti sankcijas finansinei drausmei liudija viršnacionalinės jurisdikcijos plėtojimą EPS, taip pat artėjama prie ES ekonominės vyriausybės steigimo⁵⁷.

Vykdydamos vidaus reformas mažos šalys sudaro susitarimus regioniniame (ES) lygmenyje ir tokiu būdu susilpnina įvairių galios centrų šalies viduje pasipriešinimą reformoms. Tačiau mažosioms šalims iškyla kita problema – tai silpnos jų pozicijos daugiašalėje aplinkoje, t. y. jos neturi pakankamai išteklių aktyviai dalyvauti įvairaus formato susitikimuose ir veiksmingai ginti savo interesų sudėtingose ir ilgai trunkančiose derybose⁵⁸. Tokias problemas galima išspręsti ne per spontaniško mechanizmo veikimą, o per programinį režimą, kurį taikant veiktų naudą didinanti strategija, verčianti ES institucijas atskleisti mažosioms šalims visą informaciją⁵⁹.

Žmonės iš integracinių procesų tikėjosi stabilumo, teigiamo poveikio ekonomikos augimui ir rinkoms. Taigi, pinigų sąjungos struktūros stabilumui reikia trijų sąlygų:

- bendro krizės sprendimo mechanizmo ES,
- procedūrų rinkinio, kaip tvarkytis su šokais šalių viduje,
- bendros bankų priežiūros institucijos⁶⁰.

Krizių valdymo sistemoje turi dalyvauti ir privatus sektorius, t. y. regioninės ir pasaulinės finansinės institucijos, į privatųjį sektorių orientuoti bankai⁶¹.

Integracija nevyksta mechaniškai ir spontaniškai, veikiant vien tik rinkos jėgoms. Šiam procesui aktyvinti naudojami režimai, t. y. programiniai susitarimai ir veiksniai. EPS su ne euro zona ir euro zona savo viduje yra ne pinigų sąjunga, o tiesiog fiksuoto valiutos kurso režimas, todėl euro zonai išlikti dabartine forma ateityje nepavyks⁶². Matome, kad teisinių prielaidų mechanizmas po

⁵⁶ Ibidem

⁵⁷ Čičinskas J., „Euro zona gelbėjasi“, *Balsas.lt*, 2010 03 29.

⁵⁸ Kaul J., Grunberg J. and Stern M. eds., *Global Public Goods: International Cooperation in the 21st century*, New York, Oxford University Press, 1999.

⁵⁹ Tresch R. W., *Public Sector Economics*, Palgrave Macmillan, 2008.

⁶⁰ Münchau W., „Gaps in the eurozone ‘football league’“, *The Financial Times*, 2010 03 21.

⁶¹ Berglof E., Annenkov A., „Baltic lessons for Europe’s future economic governance“, *Europe’s World*, No. 12, 2011, p. 70–75.

⁶² Münchau W., „Gaps in the eurozone ‘football league’“, *The Financial Times*, 2010 03 21.

truputį veda ES link federacinės valstybės bruožų. Tik nacionaliniais interesais pagrįsta ekonominė politika nėra naudinga žmonių gerovei. „Europos valstybės yra per mažos, kad vienos galėtų savo gyventojams suteikti gerovę“, kaip teigė Europos integracijos idėjos autorius Jeanas Monnet'as⁶³.

Tommaso Padoa-Schioppa grupė teigia, kad EPS dabartiniu savo pavidalu yra neužbaigta – euro funkcionavimui reikia fiskalinio federalizmo, bet tik tokia apimtimi, kiek tai yra neišvengiama, tačiau kartu ir kiek įmanoma mažiau. Krizė parodė, kad EPS negali ilgiau funkcionuoti senuoju hierarchiniu režimu. Jau ne atskirų šalių narių, o ES kaip visumos lygmuo turi būti pripažintas esmine ekonominės politikos erdve. Bendri veiksmai reikėtų pripažinti, kad suma yra svarbiau nei kiekviena atskira dalis. ES lygmeniu sunku rasti pavyzdžių, kai tikrai būtų imtasi bendrų ekonominių veiksmų (išimtimi laikytina tik pinigų politika)⁶⁴.

Kad tokia EPS struktūra yra klaida, buvo pabrėžta dar 1989 m. Delors'o ataskaitoje: „ekonominė sąjunga ir pinigų sąjunga sudaro dvi integralias visumos dalis ir todėl turėtų būti kuriamos paraleliai“⁶⁵. Mario Monti taip pat siūlo matyti visą ES bendrąją rinką, o ne tik euro zoną. Daugėjant integracijos priešininkų, bendrajai rinkai reikia greitesnių sprendimų, holistinio matymo. Esmė yra ne kiek įvairiausių institucijų turės ES, o ar bus žiūrima į jas vienu metu kaip į susijusių visumą⁶⁶.

Mažų ekonomikų šalys dažnai suabejoja, ar joms ekonominiu ir socialiniu požiūriu naudingi susitarimai su griežtesniais reikalavimais. Pagrindą tam duoda dvigubi standartai. Juk kol dabartinės didžiųjų ekonomikų šalys tik kūrė EPS, jos pačios nesilaikė taisyklių, kurių šiandien reikalauja iš mažųjų šalių. Vadinasi, jos siekė taisyklių kūrimo, o ne taisyklių perėmimo galių? Internacionalizacijos procesas ateityje mažųjų ir didžiųjų šalių dialogo pobūdį gali pakeisti iš esmės: mažosios šalys gali iš stebėtojų virsti veikėjomis ir susitarimų pagrindu įgyti galios apginti savo interesus⁶⁷.

Tommaso Padoa-Schioppa grupė mano, kad suverenumo reikia atsisa-

⁶³ Monnet J., „Jean Monnet's thoughts on the future (5 August 1943)“, Archives Jean Monnet, Fondation Jean Monnet pour l'Europe, Lausanne, Fonds AME. 33/1/4, translated by the Translation Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe, Copyright (CVCE), 1943.

⁶⁴ „Completing the Euro. A road map towards fiscal union in Europe“, Report of the “Tommaso Padoa-Schioppa Group”, *Notre Europe*, June, 2012.

⁶⁵ Committee for the Study of Economic and Monetary Union, “Report on economic and monetary union in the European Community”, Brussels, 1989.

⁶⁶ „Strategies for a post-crisis world: enhancing European growth“, Keynote speeches at the Brussels Economic Forum 2010, European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, ECFIN Economic Brief Issue No 9, July 2010.

⁶⁷ Kaul J., Grunberg J. and Stern M., eds., *Global Public Goods: International Cooperation in the 21st century*, New York, Oxford University Press, 1999.

kyti tiek, kad galėtų funkcionuoti bendroji valiuta: „ES gali pradėti vykdyti griežtesnę ekonominę politiką tik tada, kai politikos dalyviu bus pati ES, o ne valstybių narių susibūrimas. Tai reiškia, kad reikės atsakyti didelės dalies suverenumo. Remiantis atitinkamais teisėtumo šaltiniais, ES lygmuo turėtų būti pripažintas kaip pilnateisis, autonominis veikėjas ekonominės politikos formavimo srityje“. Būtina pripažinti ES lygmenį nepriklausomu bendrosios ekonominės politikos formavimo lygmeniu, tačiau sprendimai dėl biudžeto ir ekonominės politikos turi būti priimami nacionaliniu lygiu⁶⁸. Be bendrųjų centrinio banko, pinigų politikos, viešųjų finansų ir fiskalinės politikos institucijų bendroji ekonominė erdvė, kaip viešoji gėrybė yra negalima. Ekonominės sąjungos ir politinės sąjungos dilema – tai įtampos židinys, kuris buvo suprogramuotas nuo pat euro gimimo, bet visuomenė to nežinojo dėl informacijos asimetrijos reiškinių⁶⁹.

Vėliau ar anksčiau, siekdama išlikti vykstant ekonomikos globalizacijai, ES bus priversta keistis ir pripažinti hierarchinius rinkos ir politinės valdžios santykių pokyčius. Internacionalizacija daro įtaką reguliariam ekonominės raidos etapų atsivėrimui ir vėlesnį integruotą stabilizavimąsi ir užsidarymą, bet jau aukštesniu hierarchiniu lygiu ir platesnėje institucinėje sistemoje⁷⁰. Dar Delors'o komitetas manė, kad ateityje, sukūrus bendrosios valiutos zoną, reikės ir politinės sąjungos⁷¹. ES privalo gebėti veikti planetos mastu ir siekti politinio koordinatoriaus vaidmens pasaulio hierarchinio laiptelio lygiu⁷².

Vietoj išvadų

Lietuvos, kaip mažos valstybės, ekonominė strategija remiasi ekonominio saugumo užtikrinimo siekiu. Todėl Lietuvos valstybei tolesnė integruotos Europos ekonomikos raida turi lemiamą reikšmę.

Krizė Lietuvos ekonomiką ištikio dėl tų pačių priežasčių ir tais pačiais

⁶⁸ „Completing the Euro. A road map towards fiscal union in Europe“, Report of the “Tommaso Padoa-Schioppa Group”, *Notre Europe*, June, 2012.

⁶⁹ „Strategies for a post-crisis world: enhancing European growth“, Keynote speeches at the Brussels Economic Forum 2010, European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, ECFIN Economic Brief Issue No 9, July 2010.

⁷⁰ Jeffries S., „A rare interview with Jürgen Habermas“, *The Financial Times*, 2010 04 30.

⁷¹ O'Sullivan J., „Holding Together“, *The Economist*, 2009 06 11, http://www.economist.com/specialreports/displaystory.cfm?story_id=13767371.

⁷² Jeffries S., „A rare interview with Jürgen Habermas“, *The Financial Times*, 2010 04 30.

būdais kaip visoje Europoje, bet krizės jėga Lietuvoje (visose Baltijos šalyse) buvo nepalyginamai didesnė nei kitur – tai ir yra geriausias Lietuvos ekonomikos santykinio nesavarankiškumo (išorės atžvilgiu) įrodymas. Dėl to nesavarankiškumo išorės jėgos pakėlė šalies ūkį į aukštesnę (nei jam įmanoma) lygį, o krizės metu bloškė nuo to kalno giliau nei būtų nuoseklesnės plėtros atveju.

Todėl ekonominį stabilumą maža šalis gali užsitikrinti tik jungdamasi į ekonominės integracijos procesą, kuris tenkina ne tik ekonominio racionalumo ir saugumo poreikius, bet ir atitinka politinių sąjungų ir kultūrinės afiliacijos kriterijus ir interesus. Šiuo metu ekonominė integracija Europoje vyksta kaip ES Ekonominės ir pinigų sąjungos (EPS) formavimo (plėtros) ir konsolidavimo procesas.

EPS kūrimo procese nuo principo „viena tauta (valstybė) – viena valiuta“ pereinama prie principo „viena rinka – viena valiuta“. Kadangi ekonominė integracija Europoje vyksta nepalyginamai sparčiau nei politinė, viena bendroji ES rinka egzistuoja kartu su 27 suvereniomis valstybėmis. Būtent tai padarė pinigų sąjungos formavimą daugiaetapiu procesu, o jos funkcionavimą – sudėtingą ir rizikingą.

Nėra abejonų, kad ekonominė politika euro erdvėje turi būti konsoliduota ir suderinta tiek, kiek to reikia bendrosios pinigų politikos sėkmei. P pinigų sąjunga turi būti papildyta tam tikra fiskaline sąjunga, kuri, netenka abejoti, rutuliosis į vis glaudesnę ekonominę sąjungą.

Dėl galimo ekonominės sąjungos formavimo neišvengiamai turėtų keistis ir kai kurios valstybės suverenumo dimensijos. Valstybių išorės ekonominiai santykiai vis labiau organizuojami institucionalizuotais dvišaliais ir daugiašaliais susitarimais, kiekvienu atveju valstybėms atsisakant dalies individualių galimybių, ir išsilyjant galimybes (bei išsipareigojimus) spręsti reikalus drauge su kitomis valstybėmis. Akivaizdu, kad ekonomikos sferoje valstybės suverenumas transformuojasi.

Ekonominės integracijos procese valiutų kursų svyravimo kliuvinys anksčiau ar vėliau turi būti pašalinamas radikaliausiu būdu – nacionalinių valiutų pakeitimu bendraja valiuta, taigi – ir bendra pinigų politika. Euro zona gali keisti savo geografinę konfigūraciją, tačiau negali išnykti. Todėl būti Europos Sąjungoje ir nebūti Ekonominėje ir pinigų sąjungoje reiškia palaipsniui imti atsilikti integruojantis į Europą – ekonominėje, taip pat truputį pakurstyti ir politinio ostrakizmo grėsmę. Tai prieštarautų Lietuvos, mažosios valstybės, interesams.

Ekonominė integracija (jei ir kol ji vyksta) neišvengiamai reikalauja ir

politinės integracijos. Tačiau politinė integracija yra kur kas sudėtingesnis ir lėtesnis procesas. Jei išorinės jėgos nesutrukdytų ekonominio (racionalaus) pasaulio integracijos eigos, laipsniškas politinės sąjungos formavimasis Europoje liks tiek pat neišvengiamas, kaip ir dabartinis skatinimas kurti ES šalių politinę sąjungą yra per ankstyvas.

2013 m. vasaris